

4 mei 2024. Herdenkingsbijeenkomst in 't Lam.

Programma:

- Welkom door Andries Bakker.
- Twee kinderen van de Schutsluis lezen gedichten voor.
- Martin van der Linde, publiekshistoricus van de stichting Overijsselacademie, houdt een korte toespraak naar aanleiding van zijn vorig jaar uitgebrachte rapport "Roof en Rechtsherstel". Daarin staat ook een tot dan onbekende geschiedenis rond onroerend goed transacties van de weggevoerde joodse families beschreven.
- Muzikale omlijsting Blokzijl Vocaal, m.m.v. Janny Bennen-Stakelbeek.
Als alles duister is - een lied van Taizé
Stil, wees stil - Nachtstilte van P.C. Boutens
Verleih uns Frieden - Felix Mendelssohn

Voordracht door Martin van der Linde:

'Beste familie Glastra, even schrijf ik u enige letteren en wel ik maak het goed. Hope evenzo bij U alle moge zijn. Nu is het alweer 15 dagen geleden dat ik ben weggegaan. Toch moeten we maar hopen, en moed en vertrouwen hebben en dan zal het wel weer terecht komen.'

In de zomer van 1942 schreef Soes Manus de Horst vanuit het Joodse werkkamp 't Wijde Gat bij Punthorst deze woorden, in een brief aan zijn burens. Het was het laatst bekende teken van leven wat van hem is vernomen. Op het moment van schrijven wist De Horst nog niet dat binnen enkele maanden zijn hele familie uit Blokzijl, zijn ouders Mozes en Naatje de Horst, zijn zus Rita de Horst, zijn vrouw Roosje en hun drie kinderen Mozes, Mietje en David de Horst van respectievelijk 16, 15 en 8 jaar oud uit huis zouden worden opgehaald en weggevoerd via Westerbork, naar Auschwitz of Sobibor. Niet veel later was de hele familie door de Duitsers vermoord. Vandaag staan we stil bij deze gebeurtenissen, bij de holocaust, en bij alle slachtoffers die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gevallen.

Net als elders in Nederland raakten de Joodse inwoners in de Kop van Overijssel vanaf het begin van de oorlog gevangen in een maalstroom van Duitse maatregelen die uiteindelijk leidden tot de deportatie en moord op miljoenen Joden in heel Europa. Met allerlei regels werden zij al snel geïsoleerd en verdreven uit het openbare leven. Eén onderdeel daarvan was de roof van huizen, gebouwen en andere bezittingen van Joodse inwoners. Na de oorlog moesten overlevenden en nabestaanden de grootst mogelijke moeite doen om deze bezittingen weer terug te krijgen. Soms werden er na de bevrijding zelfs achterstallige heffingen van belastingen en erfpacht gedaan (bijvoorbeeld in Amsterdam) over de periode van onderduik of concentratiekamp tijdens de oorlog.

In navolging van enkele tientallen andere gemeenten in Nederland, heb ik als historicus bij de stichting Overijsselacademie, in opdracht van de gemeente Steenwijkerland, vorig jaar onderzoek gedaan naar hoe er tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in de rechtsvoorgangers van de gemeente Steenwijkerland om is gegaan met bezittingen, zowel roerend als onroerend goed, van inwoners met een Joodse achtergrond. Het ging hier met name om Joodse inwoners van Steenwijk en Blokzijl, en ik richt mij hier vanavond specifiek op Blokzijl.

Grootouders Mozes en Naatje de Horst woonden tijdens de oorlog met hun dochter Rita aan de Zuiderstraat 10 en hadden een pakhuis aan de Zuiderstraat 18. Zoon Soes Manus de Horst woonde met zijn gezin in de Kerkstraat, en had daar ook een winkel in manufacturen. Nadat ze allemaal waren weggevoerd, werden hun bezittingen door de Duitsers onteigend en verkocht. De Duitsers hadden hiervoor een speciale organisatie in het leven geroepen, de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV), en ook de door NSB'ers geleide organisatie ANBO (Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen) bemoeide zich hiermee. De huizen werden verkocht aan zogeheten 'oorlogskopers', vaak NSB'ers of andere opportunisten, die de kans aangrepen om de panden ver onder de marktwaarde aan te kopen om zodoende daarvan te profiteren. Van de opbrengsten van de verkoop betaalden de Duitsers onder meer de Kampen Westerbork en Vught en deportaties naar andere kampen. De Joodse bevolking moest zogezegd haar eigen ondergang financieren.

Alle Joodse woningeigenaren en ondernemers van Steenwijkerland, dus ook de familie De Horst, kregen met dit systeem en deze maatregelen te maken. En het gemeentebestuur, dat in de oorlog vooral bestond uit de burgemeester en een aantal ambtenaren, was verplicht om hieraan mee te werken. Over het algemeen stelden de gemeenten Blokzijl en Steenwijk zich formeel en zakelijk op tegenover haar Joodse inwoners, en deden ze geen extra (zichtbare) inspanningen om de anti-Joodse maatregelen te verzachten of te verhinderen. In een enkel geval zelfs integendeel. Het is een wrange conclusie dat Joodse inwoners over het algemeen tijdens de oorlog van hun gemeentebestuur weinig bescherming te verwachten hadden. Zoals op veel meer plekken in Nederland het geval was.

Na de oorlog kwam er landelijk beleid waarin Joodse overlevenden een zogeheten procedure van rechtsherstel konden starten, om hun woningen en andere bezittingen weer terug te krijgen. Voor de teruggave van de bezittingen van vermoorde Joodse mensen werden bewindvoerders aangesteld, of zij werden vertegenwoordigd door nabestaanden. Zo'n procedure van rechtsherstel hield in dat de oorlogskoper en de Joodse eigenaar met elkaar om tafel moesten om tot een minnelijke schikking te komen, waarbij de inkomsten en kosten die tijdens de oorlogsjaren waren gemaakt, werden verrekend. In de praktijk betekende dit dat de Joodse overlevenden vaak water bij de wijn moesten doen om tot een schikking te komen en hun eigendom terug te krijgen. Een procedure die in zichzelf onrechtvaardig aanvoelde. De Joodse bevolking had immers niet uit vrije wil haar huizen verlaten, maar was hier juist toe gedwongen geweest. En nu moesten ze een compromis sluiten, om hun geroofde bezittingen weer terug te krijgen. Soms kon het wel jaren duren voordat zo'n procedure van rechtsherstel was afgerond, ook omdat sommige oorlogskopers weigerden om mee te werken.

Desondanks heeft bij vrijwel alle tijdens de oorlog verkochte panden van Joodse eigenaren in de rechtsvoorgangers van de gemeente Steenwijkerland rechtsherstel plaatsgevonden, volgens de daarvoor geëigende procedure, met uitzondering van 1 adres.

Dat ene adres betrof het voormalige pakhuis van Mozes en Naatje de Horst aan de Zuiderstraat 18.

Ik zal hier iets dieper op in gaan.

Na de oorlog werd burgemeester Van den Berg van Blokzijl bewindvoerder van hun nalatenschap. Als bewindvoerder besloot hij het perceel in 1948 te verkopen aan de gemeente Blokzijl, waar hij burgemeester van was, zodat daar in tijden van woningnood een

nieuwe woning opgebouwd kon worden. Maar doordat de procedure van rechtsherstel met de oorlogskoper en de erven De Horst, die werden vertegenwoordigd door neef Israël de Horst, nog niet was afgerond, kon de voorgenomen aankoop nog niet worden geformaliseerd. In de tussentijd kwam burgemeester Van den Berg te overlijden en bleef de betreffende aankoop liggen, terwijl de gemeente Blokzijl op het perceel al wel een nieuwe woning had gebouwd en die verhuurde. Vermoedelijk hadden de erven De Horst hier wel mee ingestemd, want er werd in die jaren wel met hen gecorrespondeerd.

In de decennia daarna zijn er vervolgens meerdere momenten waarop de gemeente de aankoop probeerde af te ronden, maar om uiteenlopende redenen is dat nooit gebeurd. Ook niet toen de gemeente Brederwiede, waarin de gemeente Blokzijl was opgegaan, in 1974 haar hele woningbestand overdroeg aan de woningstichting Brederwiede, wat weer een voorloper is van de huidige woningstichting Wetland Wonen. Pas toen deze laatste woningstichting de bewuste woning aan Zuiderstraat 18 wilde verkopen, ontdekte ze dat het perceel niet op haar naam stond, waarna ze via de notaris door middel van een zogeheten akte van verjaring de woning alsnog op haar naam schreef. Het is de vraag of er bij de akte van verjaring voldoende is gedaan om eventuele rechthebbenden van het perceel aan de Zuiderstraat te achterhalen, aangezien in het kader van ons onderzoek rechtstreekse nabestaanden van de erven De Horst zijn gevonden, die in 2014 niet in beeld waren gekomen. Op dit moment vindt er dan ook nog steeds overleg plaats tussen nabestaanden van de familie De Horst, de gemeente Steenwijkerland en Wetland Wonen, over hoe er alsnog recht gedaan kan worden aan deze kwestie.

Hoe kunnen we deze situatie nu duiden? In de eerste jaren na de oorlog was er geen speciale aandacht voor het bijzondere slachtofferschap van de Joodse bevolking, zoals vandaag de dag wel duidelijk is. Er was destijds geen groot gedeeld besef dat Joodse burgers op een ander manier slachtoffer waren dan andere gedupeerden in de oorlog. Die houding resulteerde in weinig begrip en empathie voor de specifiek Joodse situatie. Na de oorlog verschoof de focus al snel naar, in de ogen van het gemeentebestuur en de maatschappij, meer urgente problemen, zoals het oplossen van de woningnood of de slechte gemeentefinanciën. Dit leidde tot een kille houding ten opzichte van Joodse overlevenden van de oorlog, en tot onzorgvuldigheid op een aantal onderwerpen, waarvan het nooit afgeronde rechtsherstel van het perceel Zuiderstraat 18 een voorbeeld is.

Hoe bedenkelijk de omgang met de Joodse bevolking na de oorlog was, we moeten niet vergeten dat dit hele verhaal begon met de politiek en de rassenleer van Hitler en Nazi-Duitsland, met de roof van Joodse bezittingen, en met de deportatie en moord op 6 miljoen Joden in Europa, van wie de familie De Horst uit Blokzijl ook deel uitmaakte. Dat konden de nazi's doen door de mensen niet meer als mens te zien, maar als minderwaardige schepsels, als dieren, als een ideale zondebok voor alle problemen die er waren. Een dergelijk mechanisme zien we de laatste tijd hand over hand toenemen, en ik zie dat met veel zorgen tegemoet, ongeacht over welke bevolkingsgroep het ook gaat. Juist daarom is het belangrijk de verhalen van uitsluiting en ontmenselijking in de Tweede Wereldoorlog te blijven vertellen. Dat het een spiegel én een waarschuwing voor onze huidige tijd mag zijn. En laten we er met z'n allen voor zorgen dat zoiets nooit weer zal gebeuren.

Dank voor uw aandacht.